

Sándor Hegedüs (1847–1906): an Economist and Politician Native of Cluj/Kolozsvár

GYÖRGY GAAL

Sándor Hegedüs was born at Cluj/Kolozsvár, he completed his studies of law and economy at Budapest University. He worked as a journalist for some decades dealing especially with economical and financial problems. He was elected member of the Hungarian Parliament, soon he became one of the leading politicians. He was also elected member of the Hungarian Academy of Science. In his studies he wrote about the problems of currency, taxes, credit and industrialization. In the 1899–1902 period he was minister of commerce of Hungary.

Keywords: journalist, economist, deputy, member of Academy, minister of commerce

Kolozsvár közgazdász-politikus szülöttje: Hegedüs Sándor (1847–1906)

GAÁL GYÖRGY

A Kolozsvárt született Hegedüs Sándor (1847–1906) jogi-közgazdasági tanulmányait a budapesti egyetemen fejezte be. Évtizedekig újságíró volt, főleg gazdasági-pénzügyi kérdésekkel foglalkozott, képviselőként vezető politikus lett. Az Akadémia tagjává választotta. Tanulmányai a valuta, adó, hitel, iparfejlesztés kérdéseit taglalják. 1899–1902 között ő volt Magyarország kereskedelmi minisztere.

Kulcsszavak: újságíró, közgazdász, képviselő, akadémikus, kereskedelmi miniszter.

Erdély mindig szép számmal szállította a tehetségeket Pest-Budának, majd Budapestnek. Kezdődött ez a színjátszás terén, aztán folytatódott az újságírásban-politikában, s talán az egyetemi oktatásban vált a leghangsúlyozottabbá. Közben megtörtént az 1867-es kiegyezés, Budapest lett Erdélynek is a fővárosa. A kiépülő vasúthálózat pedig az 1870-es évektől kezdődően időben nagyon lerövidítette a fővárosba vezető utat. Az újságírás és politika terén Kemény Zsigmond, Urházy György nyitotta meg azt az utat, amelyet aztán a kiegyezéstől kezdve tucatjával jártak meg a tollforgatók. Közülük a korszak legjelentősebb politikusai közé emelkedett Hegedüs Sándor és Bartha Miklós. Mindkettőjük nevét Kolozsvár nem sokkal haláluk után utcanévtáblára méltónak találta.¹

Hegedüs Sándor lófő székely nemes családból származott. Felmenői az udvarhelyszéki Magyarzsákodon éltek, onnan költöztek Háromszékre, majd Kolozsvárra, ezért a magyarzsákodi előnevet használták.² Nagypjának, Hegedüs Péternek (1784–1855) a megkopott sírköve ma is áll a Házsongárdi temetőben. Gróf Wass Tamás gazdatisztjeként alapozta meg a család egzisztenciáját. Zabolai Takács Annától (1790–1870) szár-

¹ Mindkét utcanévet 1913–1914-ben adták. A volt Párizs utcát nevezték el Hegedüsről, ma Gheorghhe Șincai utca, a korábbi Sétatér utcát (ma Emil Isac u.) pedig Bartha Miklósról.

² Hegedüs (magyarzsákodi). In: Pálmay József: *Udvarhely vármegye nemes családjai*. Székelyudvarhelyt, 1900. 100–101. Itt jegyezzük meg, hogy a családnevet rendszerint rövid ü-vel írták, ritkán előfordul az ú-s írás is.

mazó öt gyermeke érte meg a felnőtt kort. Közülük kettőt érdemes kiemelnünk. A legidősebb lehetett Sándor, s a legfiatalabb Zsuzsanna. Hegedüs Zsuzsanna (1826–1906) Stöger Béla (1819–1895) jó nevű kolozsvári zenetanár és színházi karmester felesége lett, közös síremlékük szintén ott áll a Házsongárdban. Sándor vitte tovább a családi nevet. Születését néhány munka 1820-ra teszi, legalábbis ez következtethető ki halálakor kiadott gyászjelentéséből, mely 56 éves koráró, valamint 21 éves házasságáról tesz említést.³

Felesége temetésekor azonban a szemfüles riporterek⁴ lejegyezték sírköve feliratát: „Itt nyugszik /m.-zsákodi Hegedüs Sándor /ügyvéd 4 gyermekével. /Szül. 1813. márc. 15-én,/ meghalt 1866. aug. 5-én./ E követ emelték azok, akiket / ő szeretett s akik őt szerették./ Béke poraira!” Szülei és gyermekei korát figyelembe véve az 1913-as születési év a valószínűbb.⁵

³ „Kövendi Váradí Anna Hegedüs Sándorné maga és gyermekei: Sándor, István, Lajos, Anna, Béla és Ilona nevében mély szívfájdalommal jelenti forrón szeretett férje, a gondos atya, m.-zsákodi Hegedüs Sándor hites ügyvédnek f. hó 4-én éjjeli 1 óraker életének 56-ik, boldog házassági szövetségök 21-ik évében hosszas szenvedés folytán Előpatakán történt kimúltát. Az idvezültnek gyászos elmúltát kesergik: édesanyja, özv. Hegedüs Péterné Takács Anna, testvérei: Horacius, Karolina, Katica és Zsuzsanna férjezett Stöger Béláné, s mindkét ágoni rokonai. A hon egyik hű s áldozatkész fiát, az egyház buzgó tagját, a város egyik feddhetetlen jellemű polgárát, a család a fáradhatatlan munkás jó atyát, férjet és rokant, számos ismerői hív barátot veszettek el az elhunytban. Porhüvelyei ide hozatván f. hó 9-én du. 4 óraker koporsója felett tartandó ima után, a köztemető melletti család-kerthebe fognak elhelyeztetni, hová a résztvevők szomorúan meghívattak. Kolozsvárt, aug. 6-kán, 1866.” *Kolozsvári Közlöny*, 1866. aug. 11.

⁴ *Magyar Polgár*, 1899. jún. 26.

⁵ A Hegedüs család sírkertje a Házsongárdi temetőben a Jósika-kripta déli oldala mellett volt. Egykor sövény övezte. Mára mindegyik sírba idegeneket temettek. A Hegedüs Péter és a családhoz tartozó erdélyi Indali Péter sírköve ma a Jósika-kripta falának támasztva található igen kopott állapotban, alig olvasható felirattal. Az id. Hegedüs Sándor szürke márványoszlopát a kripta előtti Bánffy-sírra állították. A feleség temetésekor más kő lehetett ott, ez ugyanis módosított feliratot tartalmaz: „Itt nyugszik / magyar zsákodi / HEGEDÜS SÁNDOR / hites ügyvéd / szül. 1813. mártius 15. / meghalt 1866. aug. 5. / és neje/ kövendi / VÁRADY ANNA / szül. 1820. dec. 24. / meghalt 1899. jún. 20. / Velők nyugossza örök álmát / négy gyermekük. / Emelte e követ / a gyermeki kegyelet. / Áldás emlékökre!” A Stöger házaspár sírköve pár soral keletebbre – igen megkopottan – máig eredeti helyén áll. Kis tábla jelzi rajta, hogy Földes László (1922–1973) esztétát temették újabban a sírba.

Id. Hegedüs Sándor a reformkorban kolozsvári ügyvédként működött, 1848-ban az oltalmi bizottság jegyzője, majd hadbíró volt. Számításba jött a követválasztáskor is, végül maga javasolta Széchenyi István jelölését, s részt vett abban a küldöttségben, mely a gróft felkérte a jelöltség elvállalására.⁶ A forradalom és szabadságharc leverése után zaklatták, az ügyvédkedésre sem volt lehetősége, úgyhogy elvállalta a Wass-birtokot adminisztráló gróf Gyulay Lajos felkérését a (vasas)szentgotthárdi uradalom igazgatására. Az itteni, 1849–1859 közötti gazdatiszti munka a család vagyonosodásához, földbirtok szerzéséhez vezetett.⁷

A család azonban továbbra is Kolozsvárhoz kötődik. Id. Hegedüs Sándor első házasságát a zilahi származású Kiss Hánival kötötte, akitől egy beteges, Jenő (†1848) nevű fia született. A feleség korai halálát követően újránősült, a kolozsvári unitárius, kövendi Várady János ügyvéd és Forray Anna leányát, Várady Annát (1820–1899) 1846-ban vehette feleségül. Ebből a házasságból hat felnőtt gyermeke származik: Sándor, István, Anna, Lajos (iskolásként halt meg), Béla, Ilka.⁸ Közülük Sándor mint újságíró-politikus, István mint költő, klasszika-filológus egyetemi tanár országos hírnévre tett szert.⁹ Az édesapa főleg gyermekei iskoláztatása miatt költözik vissza Kolozsvárra, ahol a Kismester utcában (a 9. szám alatt) vásárol házat magának. Májbetegségét kezelteni Előpatakon, mikor megkapja a kolerát, mely halálát okozza. Onnan hozatják Kolozsvárra holttestét, hogy a Házsongárdi temetőben elhantolják.

A Hegedüs-fiúkat – bizonyára a családi hagyománynak megfelelően – a kolozsvári Református Kollégiumba íratják be már elemitől. Az 1847. áp-

⁶ Gyulay Lajos Napló. II. köt. Budapest, 2003. 84–86.

⁷ A szülőkre és Hegedüs iskolás korára vonatkozó legtöbb adatot közli dr. Sárkány Lajos: *Hegedüs Sándor emlékezete*. A kolozsvári Református Kollégium Értesítője az 1912–13. iskolai évről. Kolozsvár, 1913. 41–80. Sárkány Lajos (1860–1929) édesapja, Sárkány Ferenc (1822–1896) tanára volt Hegedüsnek.

⁸ Hegedüs Sándorné temetésekor az újságcikk említi, hogy a szomszédos sírban nyugodott a négy korán elhunyt kisgyermek (Iduska, László, Edit, Pistuka), akikről a sírfelirat említést tesz. *Magyar Polgár*, 1899. jún. 26.

⁹ Anna Jánosi Béla budapesti reáliskolai tanár, *Ilka* Bodor Géza alsócsernátoni református lelkész felesége, *Béla* pedig budapesti gimnáziumi tanár volt 1899-ben.

rilis 22-én született Sándor 1854 őszén, az 1848. szeptember 7-én világra jött István egy évvel később lesz elemista.¹⁰ Akkoriban a református iskolarendszer 3 elemi osztály után 6 középtanodai osztályt írt elő. Ezt követte a két év bölceleti tanfolyam, ami után érettségizni lehetett. Még két év jogi tanfolyam is működött az intézetben. Mire a Hegedüs-fiúk oda kerülnek, a tanulmányokat megkoronázó teológiai kurzust már elköltöztetik Nagyenyedre. Korábban a külföldi egyetemeket járt professzorok csak a bölceleti kurzustól kezdve tanítottak. A kisebb osztályokban osztálytanítók működtek. Az önkényuralom idején Bécs előírta, hogy a kisebb osztályokban is szakosítva tanítsanak, úgyhogy Hegedüsék már a „középtanodai” felsőbb osztályokban a professzorokkal is megismerkedhettek.

Az 1860-as években a történész Sámi László volt a kollégium leghatásosabb tanára és igazgatója. Mellette a „tanvezető” matematikus Sárkány Ferenc, a fizikus Takács János, a bölcsész Nagy Ferenc, a természettudós Kócsi Károly örvendett nagy tekintélynek. 1862-ig Gyulai Pál, azután Fekete Mihály tanította a magyart. Hegedüs Sándor Sámi László kedvelt tanítványának számított, állandóan könyveket kapott tőle kölcsön. Az iskola különben a 48-as eszmék kolozsvári fellegrájának számított, a tanárok jó része szerepet is játszott a forradalom idején. Természetesen a diákok közt is meghatározó volt a forradalmi-hazafias szellemiség. Néha a tanárok alig tudták visszafogni őket a meggondolatlan tettektől. Hegedüs osztályából rajta kívül báró Kemény Endre és Hóry Béla (később mindketten helyi jelentőségű írók) számított vezéregyéniségnek és tűnt ki a tanulásban. Önképző-irodalmi köröket szerveztek (Bajza kör, Kis kör), melyeknek megjelentették a kéziratos *Hajnal*, *Remény* című lapjait. Itt tették közzé első cikkeiket, tanulmányaikat, verseiket és elbeszéléseiket.¹¹

A kollégiumban akkor még önkormányzó volt a diáktársadalom. A jogászok és a bölcsészek tartottak rendet és fegyelmet. Közülük kerültek

¹⁰ A szülők Kolozsvárra költöztéig a Hegedüs-fiúk Stögeréknél laktak a Herepei esperestől bérelt, Király utca 35. sz. alatti lakásban.

¹¹ Vö. Sárkány Lajos: I. m.; *A Kolozsvári Ev. Ref. Főtanoda Közvizsgálatainak, tanító és tanuló személyzetének kimutatása az 1862/3. iskolai év második felében*. Kiadta... Sárkány Ferenc tanvezető tanár. Kolozsvárt [1863] és a következő füzetek; Kolozsvári József: *Litteris et pietati sacrum*. Kolozsvár, 2007.

ki a magántanítók is, akik kisebb diákokkal rendszeresen átismételték a másnapi leckét, ellenőrizték a házi feladatok elkészítését. A Hegedüs-fiúk is 1864-ben beköltöztek a bentlakásba, s így részesültek a kollégium nyújtotta számos előnyben. Ez év őszétől Sándort egy báró Kemény-fiú mellé rendelték magántanítónak, ami lehetővé tette, hogy a nyári vakációban ellátogasson Marosnémetibe és Zarándba, a gyermek kíséretében.

Az 1865-ben sikeresen letett érettségi után Hegedüs továbbra is a kollégiumban maradt a kétéves jogi tanfolyamon, mely akkoriban egy általános műveltséget megalapozó és alapvető jogi ismereteket biztosító főiskolai tagozat volt. A reformkorban az itt nyert tudás elegendő lehetett a tisztviselői-jogi pályához. A forradalom után Bécs nem engedélyezte a kollégiumok melletti jogi kurzusok újraindítását, főleg magyar tannyelvük miatt. Az önkényuralom enyhültével az 1860-as évek elején nyílt erre lehetőség. Ekkor a református kollégiumok gyorsan alkalmaztak egy-egy jogtanárt, s újra beindították a kurzusokat, amelyeken kiegészítő tantárgyakat a többi kollégiumi professzor is tanított. Az itt nyert jogi képzés alig felelhetett meg, hiszen az 1863-ban Kolozsvárt megnyitott Királyi Jogakadémián a 60-as évek közepén már négy évig tanultak nyolc jogtanár irányításával a hallgatók. A kolozsvári kollégiumnál a jeles szerkesztő és politikus, a forradalom után várfogságra ítélt Ocsvai Ferenc lett a jogtanár. 1865-ben országgyűlési képviselőnek választották, úgyhogy hosszabb ideig helyettesíteni kellett, míg 1867 elején lemondott tanári állásáról. Utóda, Kolosváry Sándor már rangos tudós volt: a Királyi Jogakadémián, majd az 1872-ben megnyílt kolozsvári egyetemen folytatta tanári pályáját, a reformátusok ugyanis 1870-ben beszüntették jogi tanfolyamaikat. Hegedüs az utolsó tanévekben már jól tud németül, franciául, sőt angolul is. Különösen az újszerűnek számító közgazdaságtan érdekli. Kollégái még emlékeztek arra, hogy ekkoriban olvasta az amerikai közgazdasági iskolát megalapozó Charles Henry Carey munkáját. Az önképzőkörben 1866 tavaszán *A nemzetgazdaságról történelmi kifejlődésben* címmel olvasott fel dolgozatot. Nem tarthatjuk kizártnak, hogy el-eljárt a Királyi Jogakadémia kurzusaira is, ahol Berde Áron adta elő a „nemzetgazdaságot” éppen Carey szellemében.¹²

¹² Gaal György: *Berde Áron útja a természettudományoktól a közgazdaságtig*. Kolozsvár, 1993. Erdélyi Tudományos Füzetek 214. 27–31., 38–40.

A kiegyezés évében Hegedüs Sándor a fővárosba utazik jogi tanulmányai folytatására, s egyben megélhetési lehetőséget is keresve. Sámi Lászlótól kap Csengery Antalhoz és Csernátony Lajoshoz szóló ajánlólevelet. Úgyhogy Csengery, aki akkoriban a *Budapesti Szemlét* szerkeszti, rögtön alkalmazza házi nevelőnek. A pesti egyetemen beszámították a kolozsvári tanulmányi éveket, tehát csak két tanévet kellett a diáknak hallgatnia. Hegedüs az egyetemi *Almanach* szerint 1867–1869 között négy szemeszteren át volt a Jog- és Államtudományi kar hallgatója. Ekkoriban Pauler Tivadar – korábbi rektor – , majd Cherny József töltötte be a dékáni tisztséget. A leghíresebb professzornak kétségtelenül a büntetőjogot előadó Pauler számított. Közgazdaságtant két rendes tanár is előadott. Kautz Gyula, az Akadémia tagja már országos tekintélynek örvendett, mellette Kerkapoly Károly szintén ezt oktatta, sőt magántanárként Matlekovics Sándor is tartott ide vágó előadásokat.¹³ Hegedüs Kautz tanítványául szegődött. A joghallgatók (több mint ezren voltak) öntudatosabbjai „országgyűlési ifjúság”-ként szervezkedtek, s rendszeresen eljártak a parlamenti tárgyalásokra, ahol „kiskövetnek” nevezték őket. Elnökük Ugron Gábor volt, jegyzőjük pedig Hegedüs, a későbbi jeles politikusok közül itt inaskodott Baross Gábor, Lukács Béla, Wekerle Sándor. A soron lévő törvényjavaslatokat külön is megtárgyalták. A körön belül ugyancsak megalakult az akkori két vezető párt tábora: a Deák-párt és Balközép Párt. Hegedüs az utóbbihoz tartozott. Egy börtönben meghalt fiatal újságíró, Böszörményi László temetésén mondott beszédére már a sajtó is felfigyelt. A jogi tanulmányokat akkor a három államvizsga-bizottság valamelyike előtt kiállott szigorlattal, illetve doktorátussal lehetett bevégezni. Mindhárom bizottság (jogtörténelmi, bírósági, államtudományi) elnöke Szabó Imre kúriai bíró volt. Hegedüs a Karvasy Ágost váltó- és kereskedelmi jog-professzor vezette „bírósági osztály” bizottsága előtt tett államvizsgát.

Addigra azonban Hegedüs már jócskán eljegyezte magát a hírlapírással. Sámi szerezte mentorai beajánlották Jókai Mórnak, aki a *Hon* cí-

¹³ Vö. A Magyar Királyi Tudomány-egyetem Személyzete MDCCCLXVIII–IX. Budán, 1869.

mű országos napilap szerkesztője volt, s éppen a közgazdasági rovathoz keresett szakembert. 1868 júliusától kezdett itt dolgozni, s még abban az évben 17 vezércikket írt, a következő években már 100-on felül jegyzi a vezércikkeket. A lap a Tisza Kálmán vezette Balközép Párt szócsövének számított, így szerkesztői is e pártban könnyen szerephez jutottak. Hegedüs már fiatalkori éveiben azzal hívja fel magára a figyelmet, hogy kitűnően tud gazdálkodni idejével. A szerkesztés, vezércikkírás mellett egyre jobban elmélyed a közgazdasági irodalom tanulmányozásában, úgyhogy rövidesen szakműveket ismertet, értekezéseket is közzétesz. Első munkája, a többekkel együtt írt *Közhasznú ismeretek*¹⁴ egyik fejezete, még a szélesebb iparos- és gazdálkodó rétegeknek szól: ő a társulások előnyeit mutatja be.

A Jókai családhoz fűződő szakmai kapcsolata rövidesen átminősül családi kötődéssé. A nagy regényíró házánál ugyanis megismeri unokahúgát, fogadott lányát, Jókay Jolánt (az író testvérbátyának, Károlynak az 1849-ben született gyermekét). Az ismeretségből 1871. április 12-én házasság lesz. A művelt, tollforgató hölgy Hegedüsnek méltó és hű élettársává válik.¹⁵ Három gyermekük születik: Lóránt (1872–1943) gazdaságpolitikus, pénzügyminiszter; Sándor (1875–1953) mérnök, író és utazó; Rózsika – Navratil Dezső fül-orr-gégész felesége.

Nagyrészt a feleség érdeme, hogy budapesti Hunyadi téri lakásuk „a fővárosi disztिंगvált társaság egyik gócpontjává nőtte ki magát, ahonnan mindenki nemcsak a háziasszony lebilincselő szeretetreméltóságának a kedves emlékét, hanem egy irigylésre méltó család életének a benyomását is viszi magával” – írja Szokolay Kornél.¹⁶

Az 1870-es években a vezércikkek mellett egy politikai röpiratot is közzétesz: *A baloldal törekvése* (Pest, 1872), melyet német fordításban is

¹⁴ Írták: Hegedüs Sándor, Vadnay Károly, Kodolányi Antal és Kunsági [sic!]. Pest, A „Corvina”-Társulat tulajdona, 1870. Corvina Könyvkiadó-társulat. A munka könyvtára 20. sz.

¹⁵ Hegedüs né Jókay Jolánnak (1849–1922) életében néhány verse, cikke jelent meg, halálát követően adták ki emlékiratát *Jókai és Laborfalvy Róza* (Budapest, 1927) címmel.

¹⁶ Az újságíró miniszter: Hegedüs Sándor. *Magyar Polgár*, 1899. márc. 1.

terjesztenek. A küszöbön álló választások befolyásolását kísérli meg. Bírálja az 1867-es kiegyezést és a Deák-párt azóta folytatott politikáját. Rámutat a baloldal követeléseire: külön hadsereg, a közös kormány és a delegáció megszüntetése, külön jegybank, önálló vámterület, a megyei autonómia kiszélesítése stb. Véleménye szerint „éppen a baloldal törekvése biztosítja a szabadelvűség győzelmét épp úgy, mint az ország jóllétét és biztonságát”. Fel is léptetik a tapolcai kerületben képviselőjelöltként a Deák-párti Kerkapoly Károly pénzügyminiszterrel szemben. Nemcsak ő, hanem egész pártja alulmarad.

Sokkal nagyobb sikereket könyvelhet el azonban a szakirodalom terén. 1873-tól jelennek meg írásai a *Budapesti Szemlében*. *Junius emlékezete*¹⁷ címmel egy XVIII. század végi röpiratíró angol diplomata emlékét idézi fel. A következő évben *Francia alkotmánykérdések*¹⁸ című dolgozata egy francia képviselő munkája alapján azt vizsgálja, hogyan intézkednek az európai alkotmányok a törvényhozó és végrehajtó hatalom szétválasztásáról, a miniszteri felelősségről, a parlamenti kamarák viszonyáról, a választójogról.

A rövid életű, 1873–1874-ben megjelenő, Beöthy Zsolt szerkesztette társadalmi-politikai-irodalmi-művészeti hetilapnak, az *Athenaeumnak* egyik fő munkatársa. Jogi-közgazdasági vonatkozású fontosabb írásai: *Az angol kormányzat újabb fejlődése*.¹⁹ *A szabad akarat és az állam büntetőjoga*,²⁰ *Az amerikai hitelválság és valuta*,²¹ *Az olasz bankügyi reform*,²² *A polgári lajstrom Párizsban a commune alatt*.²³ A folyóirat IV. kötetében négy folytatásban,²⁴ majd önállóan is közzétett tanulmánya: *Tíz év az Osztrák-bank történetéből (1862–1873)*. Neuwirth József *Bankacte und Bankstreit in Oesterreich-Ungarn* című műve nyomán, bírálati jegyzetekkel Hegedüs Sándortól (Kolozsvárt, 1874). Ez már kifejezetten

¹⁷ *Budapesti Szemle*, II. köt (1873) 4. sz. 410–417.

¹⁸ Uo. V. köt. (1874) 10. sz. 415–426.

¹⁹ *Athenaeum*, III. köt. (1873) 1702–1709., 1761–1768.

²⁰ Uo. IV. köt. (1873) 2539–2541.

²¹ Uo. IV. köt. (1873) 2646–2653.

²² Uo. V. köt. (1874) 577–585.

²³ Uo. VII. köt. (1874) 1793–1799.

²⁴ Uo. IV. köt. (1873) 3100–3110., 3162–3174., 3222–3232., 3286–3290.

aktuális pénzügyi kérdéssel foglalkozik. A magyarság ekkori egyik fő követelése az önálló nemzeti bank létesítése volt. Hegedüs a német nyelvű munka alapján bemutatja, hogy az 1862-ben alapított Osztrák Nemzeti Bank közintézetként nem felel meg, s Magyarországot semmilyen szerződés nem köti hozzá.

Az 1875. év nem csak Hegedüs, de egész Magyarország politikai történetében új korszakot hoz: a Szabadelvű Párt jut hatalomra, s három évtizedig kormányozza az országot. E három évtized alatt Hegedüs végig a párt országgyűlési képviselője. Az augusztusi választásokon Abrudbányán léptetik fel, s rögtön mandátumot kap.²⁵ Beválasztják a pénzügyi bizottságba, melynek 1878-tól a főelőadója. Negyed századon át ő mutatja be az évi költségvetést a képviselőházban, s a pénzügyi bizottságnak körülbelül háromszáz jelentését ő terjeszti a Tisztelt Ház elé. 1876-ban a delegációba is beválasztják, ennek 1877-től a jegyzője. A delegáció az osztrák és magyar kormányok között a pénzügyi tárgyalásokat, egyeztetéseket bonyolította le. A *Vasárnapi Újság* nekrológja²⁶ jegyzi meg, hogy Hegedüs könnyen érvényesült a parlamentben, mert rajta kívül csak Lónyai Menyhért és Széll Kálmán értett még valamennyit a pénzügyekhez, a többi képviselő csodálkozott kérdésfelvetéseiken. Íme néhány jelentése, melyekből nem egy nyomtatásban is terjesztésre került: a romániai fegyveresekkel kötött kereskedelmi szerződésről (1875), a Filoxéra terjedésének meggátlásáról (1876), a határőrvidéki vasutakról (1877), a kisbirtokosok országos földhitelintézetéről (1879), a nyereségyadóról (1879), a Budapest–zimonyi vasút építéséről (1880), a cukor-, kávé- és sörfogyasztás megadóztatásáról (1880), a párizsi nemzetközi pénzerterkezletről (1882), az 1885-ben Budapesten tartandó országos kiállításról (1883). Az 1881. január 28-án a fogyasztási adóról mondott parlamenti beszéde nyolclapos nyomtatvány formájában is megjelent.²⁷

Tanulmányait továbbra is a *Budapesti Szemle* hasábjain közölte. A *földbirtok és a társadalmi kérdés*²⁸ egy francia munka alapján a magántu-

²⁵ A párt 80%-os győzelmet arat az országban!

²⁶ Hegedüs Sándor 1847–1906. *Vasárnapi Újság*, 1907. jan. 6.

²⁷ Hegedüs Sándor *beszéde a fogyasztási adóról* a képviselőház 1881. január 28-i ülésében. [Budapest, 1881] 8 p.

²⁸ Budapesti Szemle, XII. köt. (1876) 24. sz. 272–296.

lajdon és a birtokközösség társadalmi vonzatait elemzi. Konklúziója: „A társadalmi kérdést nem a kezdetleges társadalmak visszavarázsolthatatlan állapotai, birtokviszonyai, hanem az újkori társadalom minden erejének egyenletesebb és egészségesebb fejlesztése, fokozatosabb kultúrája oldhatja meg.” *Iparunk és az ipartörvény*²⁹ három akkoriban megjelent forrásmunka, jelentés alapján a magyar ipar helyzetét vizsgálja. 1859-ig a céhrendszer, azután császári pátens szabályozta az ipart. 1872-ben született meg az első magyar ipartörvény, mely nagyon sok szabadságot biztosít, már szükséges egy újabb reform. Továbbá tárgyalja az ipari társulások kérdését is.

1876-ban megindul a *Nemzetgazdasági Szemle*, a magyar közgazdászok Akadémia által támogatott tudományos folyóirata. Ennek, de a Fővárosi Lapoknak, a Vasárnapi Újságnak, a kolozsvári Magyar Polgárnak is munkatársa Hegedüs. 1878-ban jelenik meg legterjedelmesebb munkája *Az önkormányzat és pénzügye*³⁰ címmel. A szerző különbséget tesz az önkormányzat (selfgovernment) és autonómia között. Ő az előbbivel foglalkozik. Német, angol és francia szakirodalom segítségével mutatja be az európai államok helyi önkormányzati rendszerét, ezek pénzügyi forrásait, javaslatot tesz a hazai önkormányzat reformjára.

A kormányt őt küldi ki 1881-ben Párizsba az ottani nemzetközi valuta-konferenciára. Ezen főleg arról tárgyalnak, hogy ezüst, arany vagy kettős alapú legyen a nemzetközi valuta.

Az ország egyre ismertebb politikusa, gazdasági szakembere, de lényegében még mindig újságírónak tartja magát. 1881-ben egyike a hetvenhét újságírónak, akik megalapítják a Magyar Hírlapírók Országos Nyugdíjintézetét. Ennek célja, hogy a tagoknak, illetve azok özvegyeinek, árváinak szükség esetén támogatást nyújtson. Alapszabályait jórészt Hegedüs dolgozza ki. Az 1897-es közgyűlésen a nyugdíjintézet alelnökének is megválasztják. Az intézet fontosságát bizonyítja, hogy 1945-ig fennmaradt.

A magyar sajtóban lényeges mozzanat volt, hogy 1882-ben a *Hon* és

²⁹ Uo. XXII. köt. (1880) 44. sz. 350–370.

³⁰ Athenaeum Kiadó, Budapest, 1878. 200 p.

az *Ellenőr* fuzionálásából új napilap, a *Nemzet* jött létre Jókai Mór szerkesztésében. 1882. szeptember 1-jétől 1899. szeptember 30-ig ez volt a Szabadelvű Párt hivatalos, társadalmi-politikai lapja. Ennek főmunkatársaként Hegedüs folytatta vezércikk-sorozatát. Sajtótörténészek számításai szerint 1898-ig a *Honban* és a *Nemzetben* összesen 5083 vezércikk származik Hegedüs tollából.

1884 júniusában újabb parlamenti választásokra kerül sor. Egyszerre régi kerületében, Abrudbányán és szülővárosában, Kolozsvárt is jelölik. Abrudbányán megválasztása biztosnak tűnt, de Kolozsvárt, az I. kerületben a nagyon népszerű eddigi képviselővel, Bartha Miklóssal kellett megküzdenie.³¹ Bartha június 1-jén délelőtt a Tornavivoda kertheziségekben tartotta meg beszámoló és programbeszédét. Ebben személyes támadásokat is intézett Hegedüs ellen. Délután a Redutban (Vigadóban) a Szabadelvű Párt 300 fős bankettet rendezett, ezen a két képviselőjelöltjüket, Hegedüs Sándort és Sigmond Dezsőt éltették. Ők 3-án tartották a választási nagygyűlést szintén a Vigadóban. Hegedüs beszédében a kilenc évi Tisza-kormányzás eredményeit sorakoztatta fel. Humorosan rámutatott, hogy őt „adócsinálnak” szokták emlegetni parlamenti szereplései alapján, de inkább vállalja ezt, mintsem hogy adócsinálnak emlegessék. Képviselői munkásságából kiemeli, mit tett az iparostársadalomért. A június 17-i választáson – miként erről a *Kolozsvári Közlöny* tudósít – az I. kerületben Hegedüs 458, Bartha 342, a II. kerületben Sigmond Dezső 484, Ugron Gábor 319 szavazatot kapott. Úgyhogy Kolozsvár mindkét választási körzetében szabadelvű győzelem született. Hegedüs természetesen a kolozsvári mandátumot választotta. Ez a siker rangemelkedést jelentett politikai pályáján: nem akárkit győzött le, s a legfontosabb erdélyi választókerületet képviselhetette. Ugyanakkor lehetőséget nyújtott neki, hogy szülővárosa ügyeibe beleszóljon, azokat országos szinten képviselje.

A következő esztendő meghozta az akadémiai elismerést is. Ketten javasolták a levelező tagságra. Volt tanára, Kautz Gyula rendes tag rámutat: „Több jelentékeny nemzetgazdasági és pénzügyi értekezéssel, sőt

³¹ A részleteket illetően lásd a *Kolozsvári Közlöny* 1884. jún. 2–jún. 18. közötti számaint.

nagyobb dolgozattal is gazdagította irodalmunkat; úgyhogy megválasztása Akadémiánkra nézve mindenesetre kívánatos és díszthozó lenne”. Báró Nyári Jenő levelező tag ajánló soraiban olvasható: „Különféle tudományos folyóiratokban, politikai és nemzetgazdasági lapokban közölt dolgozatai egész könyvtárt tennének ki”.³² Székfoglalóját 1886. április 5-én tartja meg *A latin államok pénzsövetsége 1865–1885.* címmel. Dolgozata önállóan is megjelenik különlenyomatként a *Budapesti Szemlében*,³³ sőt német fordítása is készül (*Der lateinische Münzbund.* Bp, 1886). A terjedelmes munka az 1865. december 23-án Franciaország, Belgium, Olaszország és Svájc között létrejött egyezséget, annak utólagos módosításait elemzi, s rámutat, milyen veszélyes több állam pénzrendszerét összekötni. Hegedüs a továbbiakban az Akadémia Nemzetgazdasági Bizottságának lesz meghatározó tagja.

Fontosabb tanulmányait továbbra is a *Budapesti Szemlében* közli. Egy 1877-ben, valamint egy 1887-ben írt, a cukortermelés megadóztatásával kapcsolatos tanulmányát összekapcsolva különlenyomatként teszi közzé: *Két értekezés a cukoradóról.*³⁴ A következő évben ő terjeszti a parlament elé a cukoradóról és a szesadóról szóló jelentést. *Az árak tényezőiről és törvényeiről*³⁵ című értekezését az Akadémia 1889. október 14-i ülésén olvassa fel. Ebben az árképződés tényezőit vizsgálja a nemzetközi szakirodalom adatainak felhasználásával.

Több megemlékezés utal rá, hogy Hegedüs kis termetű, vékony ember volt. Ennek ellenére kedvelte a sportot. 1868-tól a Nemzeti Tornaegylet tagjaként rendszeresen edzett a pesti tornacsarnokban. 1885-ben pedig Bernáth Bélával közösen megírta a tornaegylet fejlődését és a „tornatanító-képzés” történetét. Így nem csoda, hogy 1885-ban az egylet elnökéül választották.³⁶

³² Magyar Tudományos Akadémia. *Tagajánlások 1885-ben.* 11–12.

³³ Különlenyomat a *Budapesti Szemle* 116. füzetéből. Budapest, 1886. 48 p.

³⁴ Különlenyomat a *Budapesti Szemle* 1877. évi 30. és 1887. évi 127. számaiból. Budapest, 1887. 57 p.

³⁵ *Budapesti Szemle*, LXI. köt. (1890) 157. sz. 28–48.

³⁶ *Egy tornázó államférfi.* Hegedüs Sándor, a nemzeti tornaegylet elnöke. Herkules, 1886. febr. 21.

Tisza Kálmán 1890. március 15-én mond le a miniszterelnökségről. Legodaadóbb munkatársát becsüli Hegedüsben. Többször felmerült pénzügyminiszteri kinevezése is. Újságírók feljegyezték mondását: „Hegedüs sokat vállal, de amit elvállal, annak meg is felel”. Ekkoriban Hegedüs már országos tényező. A *Vasárnapi Újság* a következő tisztségeit sorolja fel: az Osztrák–Magyar Vasúttársaság alelnöke, a Magyar Jég- és Vízontbiztosító Társaság elnöke, a Magyar Általános Takarékpénztár elnöke, a Magyar Jelzálog-hitelbank ig. tanácsosa, a Pénzváltó és Leszámítoló Bank ig. tanácsosa, a trieszti Assicurazione Generali ig. tanácsosa, a bécsi Balesetek Elleni Biztosító Társaság ig. tanácsosa; a budapesti Józsefvárosi Jótékony Egyletnek elnöke, a Nemzeti Torna-Egyesület elnöke, a Magyar Hírlapírók Nyugdíjintézetének alelnöke, az Országos Képzőművészeti Társulat választmányi tagja, az Osztrák–Magyar Monarchia Írásban és Képekben igazgatósági tagja, fővárosi törvényhatósági bizottsági tag.³⁷ Természetesen főleg a bankoknál betöltött tisztségekért illő honoráriumban részesült, s idővel meggazdagodott. De gazdagságát nemcsak személyes céljaira, hanem jótékonykodásra is felhasználta: főleg református egyházát, szülővárosát, egykori iskoláját támogatta. Az 1880-as évek elején közbenjár, hogy a kormány a még Barcsay Ákos fejedelemtől a kolozsvári kollégiumnak kiutalt sójáraadék helyett az iskola évi 3600 koronát kapjon állandó jövedelemként. A kolozsvári Teológiai Fakultás felállításához és a pesti Református Gimnázium felépítéséhez 1000–1000 forinttal³⁸ járult hozzá. A pesti egyházközség presbiterévé, majd főgondnokává, a Dunamelléki Református Egyházkerület világi főjegyzőjévé (1899) választja. 1890 júniusának végén Kolozsvárt megrendezik osztálya 25 éves véndiák-találkozóját. Ezt megelőzően levél kíséretében 1000 forintot küld Szász Domokos püspöknek, így téríti vissza azt az 560 forintnyi juttatást, amit különböző alapokból tanulmányi ideje alatt kapott. Az összegből hozzanak létre alapítványt, melynek kamatát olyan végzős tanuló kapja, aki a kolozsvári egyetemen szándékozik tovább tanulni.

³⁷ Hegedüs Sándor. *Vasárnapi Újság*, 1890. nov. 30.

³⁸ Akkori árfolyam szerint: 1 korona = 2 forint.

A 90-es években egyre több elismerést kap Hegedüs Sándor. 1892-ben a király a Lipót-rend középkeresztjével tünteti ki. 1893-ban a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagságra méltatja. Ajánlását ezúttal is Kautz Gyula jegyzi: „Hegedüs majdnem egy negyedszázad óta, kora fiatalságától mind a mai napig részint mint politikai életünk egyik elsőrendű munkása és képviselője, részint mint szorosan szaktudományi író és mint publicista, különösen a közgazdaság és pénzügytan terén oly tevékenységet fejtett ki, oly lényeges mérvben járult hazai tudományos haladásunkhoz, s oly gazdag bőséggel a szakmai ismereteknek s irodalmi sikereknek bírja felmutatni, hogy méltó helyet foglaland el megválasztása esetében akadémiai rendes tagjaink körében...”³⁹ Székfoglalóját 1894. január 15-én tartja meg: *Az adóeszményről* értekezik.⁴⁰ Áttekinti a különböző országokban lévő adózási rendszereket, összeveti a magyarországiakkal. Rámutat, hogy különösen a jövedelmi adó egységesítése milyen nehézségekbe ütközik.

Az 1896-os millennium alkalmával március 26-án Hegedüs olvassa fel a parlamentben a jelentést „a honalapítás ezredik évfordulója megünneplésének megörökítéséről”. A fővárosi „ezredéves kiállítás” pénzügyi bizottságának és zsűrijének is tagja, ezért utóbb királyi elismerésben részesül. Május 17-én tartja Kolozsvár városának törvényhatósága millenniumi díszközgyűlését a Redut nagytermében. Ezen többek között szeretetház létesítéséről, a Szent György-szobormásolat felállításáról, a Mátyás-szobor alapkövetételéről, technológiai és iparmúzeum alapításáról hoznak határozatot. Hegedüs meleg hangú táviratban köszönti az ünneplőket. A Ferenc József Tudományegyetem a millennium alkalmából tiszteletbeli doktorokat választ. Május 6-i dátummal hagyja jóvá 26 személy kitüntetését az uralkodó Wlassics Gyula szakminiszter ellenjegyzésével.⁴¹ A bölcsészdoktorok sorát József főherceg nyitja meg, Bá-

³⁹ Magyar Tudományos Akadémia. *Tagajánlások 1893-ban*. 8.

⁴⁰ *Az adóeszmény*. Tudományos és gyakorlati szempontból. Székfoglaló értekezés Hegedüs Sándor rendes tagtól. Olvastatott a II. oszt. 1894. január 15-iki ülésén. Budapest, 1894. Értekezések a Társadalomtudományok Köréből XI. köt. 7. sz. 25 p.

⁴¹ *A tiszteletbeli doktorok*. Kolozsvár, 1896. jún. 1.

lint Gábor, Böhm Károly, Schneller István egyetemi tanárok, valamint Müller Frigyes püspök folytatja. A jogtudományi doktorok sorában főleg kúriai bírókat, elnököket találunk, az államtudományi doktorok közül hárman országgyűlési képviselők: gróf Csáky Albin, gróf Apponyi Albert, Hegedüs Sándor. Hegedüs rögtön táviratban köszöni meg a kitüntetést: „Hálás szívvel mondok köszönetet az egyetemnek a nekem – érdemtelennek – nyújtott doktori diplomáért”.⁴²

Az ünneplések közepette iskolájára is gondol: javasolja, hogy folyamodjanak államsegélyért. Ennek megszerzésénél közbenjár, s 1896. szeptember 5-én ő küldi az értesítést a segély kiutalásáról. Az 1888-ban megalakult Magyar Protestáns Irodalmi Társaságnál alapító tagként jelentkezik, 1896-ban másodelnökül, 1899-ben pedig világi elnökül választják. Az egyházi elnök mindig valamelyik püspök. „Kilenc vándorgyűlésünkön kilenc ízben szólott, agitált, lelkesített az igazság olyan erejével, a lelkesedés olyan pátozával, az ékesszólás olyan varázásával, hogy azt soha sem feledte el, aki egyszer hallotta” – írja Szóts Farkas, a társaság titkára.⁴³ Kitűnik, hogy 13 esztendőn át évről évre 950 koronát juttatott a társaságnak, ebből jelentették meg a Koszorú-füzeteket.

1897. április 22-én tölti be Hegedüs az 50. életévét, mely eseményt szülővárosában is számon tartanak: díszes, bőrkötéses, email-sarkú albumot készíttetnek párthívei, melyben a jókívánásokat 450-en írják alá. Az ajándékot Haller Károly választókerületi elnök, Albach Géza polgármester 18 tagú küldöttséggel viszi Budapestre, s adja át 25-én Hegedüsnek, aki meghívja őket több pártpolitikus – köztük Széll Kálmán – társaságában a Royal Szállóban megrendezett ünnepi ebédre.

Hegedüs életének újabb szakasza kezdődik 1899. február 26-án: az új, Széll Kálmán vezette kormányban kereskedelmi miniszteri tisztséget kap. Február 27-én Bécsben teszik le a király kezébe az esküt. Március 1-jén elődje, báró Dániel Ernő búcsúját követően köszönt be a minisztériumba. Másnap már a kormány a képviselőházban és a főrendiházban mutatkozik be. A miniszteri kinevezésnek több vonzata is volt: le kellett

⁴² Kolozsvár, 1896. jún. 3.

⁴³ Sz[óts] F[arkas]: Hegedüs Sándor 1847–1906. *Protestáns Szemle*, XIX. évf. (1907) 1. füz.1–4.

mondania bankelnöki tisztségeiről, ami tetemes anyagi veszteséggel járt. Képviselői mandátumától is meg kellett válnia, de új jelöltséget elfogadhatott. Természetesen Kolozsvárt a Szabadelvű Párt újra őt jelölte, a függetlenségek pedig lemondtak az ellenjelölt állításáról. Úgyhogy a március 21-én megtartott választáson 480 szavazattal egyhangúlag Hegedüst újraválasztották a kolozsvári I. kerület képviselőjévé.⁴⁴ A hírlapíróból lett minisztert talán leginkább az érintette, hogy búcsút kellett mondania az újságírásnak is. A kolozsvári *Magyar Polgár* című lapban Szokolay Kornél értékeli e téren kifejtett munkásságát: „Lelkesedik az újságírásért, a XIX. századnak ezért a legsajátosabb foglalkozásáért és értéke szerint meg tudja becsülni annak rendkívüli fontosságát. Cikkelei és értekezései a komoly politikai publicisztika méltó termékei. Bár miről írjon: közgazdasági kérdésekről, amely téren régen elismert tekintély, a belső politika bonyolódott és nehéz problémáiról, Ausztria súlyos bajairól avagy a nemzetközi politika eseményeiről – mindig tisztán áll előtte föladata, amelyre cikkelyével vállalkozik. Kerüli a fölösleges, zavaró cifrázkodást, s világosan tárja nézeteit olvasói elé, akiket tárgyilagos, nagy tudásának bő tárházából merített érvekkel és adatokkal, valamint talentumával igyekszik meggyőzni álláspontjának helyességéről. A jó újságírót jellemző fegyelmezettségével a gondolkozásnak követi célját, s attól el nem kalandozik. Az elvakult szenvedély soha el nem ragadja jeles pennáját; bár szívesen merül bele a politikai harcba, a legádázabb küzdelem hullámverésének közepette is meg tudja őrizni higgadságát. Ez a higgadság azonban nem válik nehézkességgé, sőt, ha a közéletnek valami nagyszabású eseményével foglalkozik, akkor stílusa lendületes lesz és elárulja, az olvasóba átülteti az író lelkesedését. Sok ezer cikkelyét mindig haszonnal fogja olvashatni, aki a kor történetét kutatja”.⁴⁵

Miniszterként Hegedüs Sándor élete állandóan a figyelem középpontjában áll. A lapok szinte naponta írnak róla. Beiktatása után először március 25-én jön haza Kolozsvárra, hogy másnap átvegye új képviselői

⁴⁴ Vö. a *Magyar Polgár* 1899. február 27–márc. 21-i számaival.

⁴⁵ Az újságíró miniszter: Hegedüs Sándor. *Magyar Polgár*, 1899. márc. 1.

mandátumát. Ekkor már nem a Kismester utcai családi házban, hanem a New York Szállodában lakik. Itt fogadja a küldöttségek tisztelgését. Délben felavatja az I. Ferenc József Iparmúzeum új épületét, este pedig a színházban megnézi Jókai *Dózsa György* című drámáját, melyet az ő tiszteletére tűztek műsorra. Vacsora után vissza is utazik a fővárosba.⁴⁶ Pontosan három évre terjedő miniszteri mandátuma alatt Hegedüs sok tervet elindított, de nagyon kevésnek tudta learatni a gyümölcsét. Sokat utazott. A keleti kapcsolatok megerősítéséért járt Törökországban, ahol a szultán fogadta, és az Oszmán-rend nagycsillagával tüntette ki. Magyarországnak szinte minden nagyobb városát felkereste, s az ottani jelentősebb ipari létesítményeket meglátogatta, az ipari és kereskedelmi ágak vezető képviselőivel többször tanácskozott. Minisztériumához tartozott a közlekedés és szállítás. Az Alföld keresztútjait építteti, s elrendeli az utak mentére gyümölcsfák telepítését. Az ő idejében épül a fővárosi Erzsébet híd, s kötik a Margit hídhhoz a szigetet. Emellett két Tisza-híd és a barcsi Dráva-híd is megépül. A Fiuméből induló tengeri hajózást új járatokkal bővítette, az ottani tengerészeti akadémiát új épületbe telepítette, gondoskodott a nemzetközi lámpás hajójelzések bevezetéséről, s az Adria Társaság részére nyolc új gőzhajó beszerzését támogatta. A folyami hajózásban főleg a Dunára összpontosított: az ő idejére esik a Vaskapu szabályozásának befejezése, megállapítják a használatért járó tarifát, s bevezetik a révkalauz-rendszert. Elkészülnek a budapesti kereskedelmi kikötő tervei is. Összesen 945 km új vasútvonalat ad át a forgalomnak, s a székelyföldi vasút tervét is kidolgoztatja. Bevezeti a külföldi szaktudósítói intézményt: Európa jelentős fővárosaiban képviselőkkel figyelteti az ottani gazdasági életet, s rendszeresen jelentéseket kap ezekről. Tárcajához tartozott a posta, távírda és a telefon is. Minisztersége idején 197 új posta-, 112 távírda-hivatal és 177 távbeszélő központ létesült, 16 város új telefonhálózatot kapott. Magyarország új postaszereződést kötött Oroszországgal, Svájjal és Romániával. Átadták a London–Budapest, Szófia–Budapest és Szarajevó–Budapest távíróveze-

⁴⁶ A miniszter napi programját előre közli a *Magyar Polgár* márc. 24-i száma, majd a lap minden eseményről külön is tudósít.

tékeket, s megindultak a tárgyalások egy Róma–Budapest vezeték lefektetéséről. Az ipar és kereskedelem vonatkozásában szabályoztatta a védjegyek használatát, módosította a munkaszüneti napokról és betegségleyezésről szóló törvényt. A helyi iparnak és kereskedelemnek kedvező törvényt vitt át a parlamenten. Az iparoktatást fejlesztette, ipari szakiskolákat és szaktanfolyamokat létesített, támogatta a gépek beszerzését, Székelyföldön a házi szövőipart és az agyagipart részesítette előnyben. Tárcafőnöksége idején 70 gyár nyílt meg az országban. A statisztika is hozzá tartozott. Így meg kellett szerveznie az 1900-as népszámlálást, s 1901-re nemzetközi statisztikai kongresszust hívott össze a fővárosba. Az 1900-as párizsi világkiállításon való magyar részvételt ő fogta össze, általános elismerést aratva.⁴⁷

A királyi udvar már 1899. szeptember 18-án elismerte tevékenységét a valóságos belső titkos tanácsosi címmel,⁴⁸ melyhez a kegyelmes úri megszólítás társult.

Minisztersége alatt két alkalommal tett még nagy visszhangú látogatást szülővárosában. 1899. június 23-án végelgyengülés következtében elhunyt 79 éves édesanyja. Kenessey Béla egyházkerületi főjegyző temeti a Kismester utcai családi ház udvaráról. A házsongárdi sírnál Szász Gerő városi pap mond búcsúimát, és a kolozsvári dalkörök énekelnek. Az özvegyet öt élő gyermeke és nyolc unokája gyászolja, és maga a király is kifejezti részvétét. A miniszter a temetés estéjén már vissza is utazik a fővárosba.⁴⁹

Egy év múlva, június 29-én rendezik meg a Református Kollégium-

⁴⁷ A minisztériumi tevékenységet legrészletesebben Nagy Ferenc emlékbeszéde foglalja össze (Nagy 1902 júniusától épp a Kereskedelmi Minisztérium államtitkári tisztségét töltötte be): *Emlékbeszéd Hegedüs Sándor r. tag fölött* Nagy Ferenc r. tagtól. Budapest, 1908. 27 p. [A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek XIII. köt. 12.]

⁴⁸ Hegedüs Sándor kereskedelmi miniszter kitüntetése. *Vasárnapi Újság*, 1899. szept. 24.

⁴⁹ A halálesetről és a temetésről a *Magyar Polgár* 1899. jún. 22–jún. 26-i számai részletesen tájékoztatnak. A június 24-i szám közli a gyászjelentés teljes szövegét is a rokonság felsorolásával. Egyértelmű, hogy Hegedüsne június 23-án halt meg, nem pedig 20-án, mint azt az 5. jegyzetben közölt sírfelirat rögzítette.

ban a 35 éves érettségi találkozót. Az egykori 35 végzősből még 21 él, közülük 18 jelentkezett a találkozóra. Hegedüs felesége és leánya kíséretében a reggeli vonattal érkezik. Délelőtt 10-kor a New Yorkban fogadja osztálytársait, majd együtt átmennek a kollégiumba, ahol Sárkány Lajos igazgató a díszteremben üdvözli őket. Az osztálytársak részéről a miniszter mond beszédet, visszaemlékezve a diákévekre: „Mondhatom, hogy sokkal több leckét tanultunk az udvaron, mint a tanteremben. De azért természetesen sokat tanultunk a tanteremben is, amiért örök hálaadással viseltetem e kedves intézet iránt. [...] Most is előttem áll Sárkány, Kócsy, Takács. Ők tanítottak minket a reális tudományokra. A kérelhetetlen számok és törvények szabályaira ők tanítottak. És erre az életben nagy szükség van. [...] Azután jöttek Gyulai, Fekete. Bevezettek a nemzeti irodalom és mesék világába. Gyűjtöttük a népmeséket a nép szájából Gyulai Pálnak és az anekdotákat Deák Farkas számára. Mindezekből pedig sokkal kevesebb hasznot láttak ők, mint mi! És jött Sáni László. A történelem biztos, szilárd talajára állva szárnyakat adott lelkének, s mélyen felemelkedtünk a világtörténet, az igazság és humanizmus legmagasabb régióiba. [...] Tanáraink nem a rideg betűt, hanem a szellemet tanították. Nem olvasni tanítottak, hanem gondolkozni. [...] Nem felejttem el soha Nagy Ferenc tanárunkat, ki filozófiai nyugalmából és kényelméből ki nem mozdulva megtanított bennünket arra, hogy az erkölcsi tiszteletet nem csak a szellemi világban kell keresni, hanem testi életünkben is... Ő tanított meg logikusan gondolkozni”.⁵⁰ A New Yorkban elfogyasztott zártkörű ebéd után a miniszter fogadja a városi törvényhatóság küldöttségét. A törvényhatóság rendkívüli ülésén ugyanis Szvacsina Géza polgármester javaslatára díszpolgári címmel tünteti ki a város nagy fiát. Gróf Béli Ákos főispán, Szvacsina polgármester és Nagy Mór polgármester-helyettes közli Hegedüssel a kitüntetését.⁵¹ A délután folyamán a miniszter Kolozsvárott felkeresi a női ipariskolát, a Solymosy-gépgyárat és a gyufagyárat, majd részt vesz a Vöröskereszt

⁵⁰ Ünnepe a kollégiumban. *Magyar Polgár*, 1900. jún. 29. (A találkozón készült csoportképet közli az *Ország-Világ* 1900. júl. 15-i száma.)

⁵¹ *Kolozsvár díszpolgára*. Uo.

Egylet szervezte sétatéri népünnepélyen. Este 8-kor bankettre kerül sor, amelyen nők is részt vesznek. 10-kor fogadja a miniszter a dalárdák szerénádjait, majd az állomásra hajtat. Az ottani szalonkocsiban várja be a hajnalt, amikor Szterényi József miniszteri tanácsos kíséretében székelyföldi körútra indul a Marosvásárhely–Székelyudvarhely–Csíkszereda–Tusnád–Sepsiszentgyörgy–Brassó útvonalon. Amint azt a sajtó megállapítja, az ország ezen legelhanyagoltabb részén kell az ipart, a gazdasági életet fellendíteni.⁵² Iskolája iránti hálóját ekkoriban úgy fejezi ki Hegedüs, hogy megvásárolja a kolozsvári születésű író-szerkesztő Csernátóny Lajos hagyatékát képező 518 kötetes könyvtárat a kollégium részére.

Az 1901. októberi parlamenti választásokon Kolozsvár I. kerületében újra mandátumhoz jut Hegedüs, immár ötödször. Kolosváry Sándor jogászprofesszor, választási bizottsági elnök vezetésével küldöttség utazik Budapestre a mandátum átadására.⁵³

Miniszteri tevékenységének egy maradandó mellékterméke az a tanulmányos kötet, amely *A magyar korona országainak gyáripari balesetei az 1900. évben* címmel jelent meg. A közel ötödfélszáz lapos kiadványon Hegedüs mint kiadó szerepel. Az előszót Szterényi József miniszteri tanácsos jegyzi. Táblázatok, grafikonok sora mutatja be a gyáripar és kisipar területén egy év alatt bekövetkezett baleseteket a legkülönbözőbb csoportosítások és szempontok szerint.

1902. március 4-én minden sajtótermék fő helyen közölte a meglepő hírt: Hegedüs Sándor lemondott miniszteri tisztségéről, az uralkodó elfogadta a lemondást, s I. osztályú vaskorona-renddel tüntette ki a távozó minisztert. A lemondás hivatalos magyarázata pártpolitikai jellegű volt: a kormányzó Szabadelvű Pártba beolvadt a Nemzeti Párt, mely eddig is támogatta a kormányt. A Nemzeti Párt vezetőjének, Horánszky Nándornak miniszteri széket kellett biztosítani, s mivel Széll Kálmán feltétlen híveként ismerte Hegedüst, őt szólította fel tárcája átadására. Horánszky igen rövid ideig, április 19-én bekövetkezett hirtelen haláláig

⁵² Utazás a Székelyföld körül. *Ország-Világ*, 1900. júl. 22.

⁵³ Hegedüs Sándor mandátuma. *Magyar Polgár*, 1901. okt. 14.

volt kereskedelemügyi miniszter. Az ellenzéki sajtó felemlegette, hogy Hegedüst a parlamentben néhányszor megvádolták: miniszterként sajtó meggazdagodását segítette elő. Párthívei viszont azzal vágtak vissza, hogy mint bankember, az ország legjobb pénzügyi szakértője tett szert hatalmas vagyónára. Általában elismerték, hogy e tárca élén csak Baross Gábor folytatott olyan eredményes munkát, mint Hegedüs. Hároméves mandátuma alatt nagy ívű kezdeményezéseit, terveit nem tudta megvalósítani. Lemondását követően a miniszter levelet intézett választókerületének szabadelvű párti elnökéhez, Dorgó Albert közjegyzőhöz, s ebben is hangsúlyozza elvhűségét: „Bár távozásom ideje és körülményei hátrányosak reám, mert nagyon kis részét valósíthattam meg annak, mit előkészítettem és terveztem, de az egyéni ambíció kielégítését épp úgy alá kell rendelni a közérdeknek, mint minden egyéni előnyt”.⁵⁴

Az 55 éves exminiszter pályájában 1902-től némi irányváltás tapasztalható. Visszahúzódik a nyílt politizálástól, helyette inkább a közügyek, s mindenekelőtt egyháza szolgálatába szegődik, jótékonykodik.

A Pápa központú Dunántúli Református Egyházkerület 1902 szeptemberében Hegedüst főgondnokává választja. Előde 1867 óta Tisza Kálmán volt. Ellenjelöltjei Darányi Ignác és gróf Tisza István. A beiktatásra szeptember 15-én került sor Pápán, egész napos ünneppsorozat keretében, püspökök, főgondnokok s más egyházi-világi előjárók részvételével. A pápai templomban tette le az esküt s mondta el – önállóan is közölt – *Főgondnoki székfoglaló beszédét* (Budapest, 1902). Ebben elismeréssel adózik nagy elődjének és Bóné Géza helyettes főgondnoknak, majd számba veszi a megoldandó feladatokat, s leszögezi: „A kötelességteljesítésben meg kell néha próbálkoznunk a lehetetlennek látszóval is.” A beiktatás alkalmából 8000 koronás alapítványt tett a pápai főiskolának, 10 000-est a leánynevelő intézetnek, s 2000-est a pápai egyházközségnek. Ezután minden egyházkerületi közgyűlésen ő elnökölt. Főgondnökká választását követően lemondott a Dunamelléki Egyházkerületben viselet főjegyzői tisztségéről. Még abban az évben Darányit a Dunamelléki Egyházkerület főgondnokává választották.

⁵⁴ Hegedüs Sándor választóihoz. *Magyar Polgár*, 1902. márc. 5.

Szülővárosa ügyei iránt is állandóan érdeklődött Hegedüs. Így 1887 óta szívén viselte a Mátyás király-szobor sorsát. Ebben az évben ugyanis megválasztották a szoborbizottság elnökéül. S ő egyszerre lendületet adott az alapok gyűjtésének. 1902. október 12-én, a leleplezés alkalmával is szerep hárult rá, a szoborbizottság nevében ő adta át a szobrot Szvacsina Géza polgármesternek megőrzésre: „Midőn tehát a Mátyás király szobor-bizottság nevében polgármester úrnak Fadrusz ihletett művészetének e hatalmas termékét, e szobrot megőrzés és gondos ápolás végett ezennel átadom, oly kincset adok át a városnak, mely az egész nemzetnek szent ereklyéje; oly közös munkát a legmagasabb trón, hálás nemzet és kegyeletes város között, melynek épségben fönntartása, hű ápolása mindnyájunk szent kötelessége!”⁵⁵ A New York szálló termeiben megrendezett esti banketten ő mond köszöntőt József Ágost főhercegnek, aki a királyt képviseli az ünnepeken.

Egykori iskolája, a Református Kollégium ekkoriban emelteti új, Petőfi utcai épületét, s ez nagy anyagi terhekkel jár. Hegedüs közreműködésének köszönhetően sikerül az építkezéshez 90 000 forintos bankkölcsönt kapni.

A szakirodalomhoz sem marad hűtlen Hegedüs. A *Közgazdasági Szemle* 1903-ban két tanulmányát is hozza. Az egyiket *Az arany valuta terjedése*⁵⁶ címmel március 9-én az Akadémiában olvasta fel. Ebben azt a folyamatot elemzi, amely 1870–1900 között lejátszódott, s melynek folyamán a bimetallizmust (arany+ezüst valuta) világszerte felváltotta az arany-valuta használata. Másik írása, a *Chamberlain politikája*⁵⁷ egészen aktuális témájú. Joseph Chamberlain brit gyarmatügyi miniszter májusban meglepő nyilatkozatot tett: Angliának új vámpolitikát kell bevezetnie, hogy megvédje iparát és retorzióval élhessen azon államokkal szemben, amelyek az angol cikkeket kizárják, vagy kedvezőtlenül vámolják meg. Ez a nyilatkozat egész Európában és Amerikában vihart

⁵⁵ *Magyar Polgár*, 1902. okt. 12. A szobor történetéről, leleplezéséről tájékoztat Murádin Jenő albuma: *A Mátyás-szobor és alkotója, Fadrusz János*. Kolozsvár, 2008.

⁵⁶ *Közgazdasági Szemle*, XXVII. évf. (1903) 29. köt. 169–186.

⁵⁷ Uo. XXVII. évf. (1903) 30. köt. 813–819.

kavart, ennek részleteit, valamint a felhozott érveket ismerteti a szerző. Felkérésre népszerűbb formában is terjesztette a szakismereteket. Így 1903. február 5-én *Az érzés és képzelet a kereskedelemben* címmel a Magyar Kereskedelmi Csarnok helyiségeiben tartott felolvasást, mely önállóan is megjelent.⁵⁸ Szerinte a kereskedőknél két érzés a meghatározó: a firma szeretete és a testületi szellem. A képzelet adja a koncepciót, „hogy annak segítségével lássuk meg a kicsiben a nagy dolgokat, a kis pénzben a nagy tőkét és a nagy dolgoknak a kihatását az egyénre és kis dolgokra...”

Utolsó éveiben egy nagy összefoglaló munkához gyűjtögette az adatokat: *Magyarország közgazdasági berendezése gróf Széchenyi István szempontjából*. Az ország minden intézményét meg akarta vizsgálni, hogy mi volt arra vonatkozóan Széchenyi terve, s abból mi valósult meg a XX. század elejéig. Az összegzésig nem jutott el.

Kolozsvárt 1904 októberében a Szabadelvű Párt megszervezi Hegedüs itteni képviselővé választásának 20. évfordulóját. Október 8-án, szombaton este a New York Szálló éttermében kerül sor az ünnepi bankettre, ahol Béli Ákos főispán és Szvacsina Géza polgármester is köszöntőket mond. Díszalumba foglalt üdvözlő iratot adnak át az ünneplőknek. Ő 800 koronát ad át a polgármesternek, hogy abból a Mária Valéria árvaházat, az egyetemi menzát támogassák, egy részét pedig fordítsák a szegények megsegítésére.⁵⁹ A sajtó hangsúlyozza, hogy az utóbbi években pártkülönbség nélkül fordulnak Hegedüshöz segítségért a város polgárai, intézményei. Az elmúlt évtizedekben óriásit fejlődött a város, felsorolják az új intézményeket és a város arculatát meghatározó építkezéseket. Az ellenzéki sajtó malíciával jegyzi meg, hogy mindebből ténylegesen Hegedüshöz csak egy fővárosba vivő gyorsvonatjárat és egy vasúti felüljáróhíd köthető. Az ünneplés után eléggé meglepő módon az 1905 eleji választásokon Hegedüs elveszti kolozsvári mandátumát. Országosan is a Függetlenségi és 48-as Párt szerez többséget, úgyhogy a Szabadelvűek ellenzékbe vonulnak, s 1906 áprilisában a párt fel is oszlik.

⁵⁸ Kiadja a Magyar Kereskedelmi Csarnok [Budapest, 1903]. 17 p.

⁵⁹ Vö. az *Ujság* (kolozsvári napilap) 1904. okt. 8–okt. 11-i számaival.

A mandátumvesztést követően – mint egyházi főgondnok – Hegedüs a Főrendiház tagja lesz, ott a kvótabizottságba és a delegációba is beválasztják. 1906. november 22-én mondja utolsó beszédét iparfejlesztési kérdésben.

A mindig tevékeny közéleti férfit váratlanul éri 1906. december 21-én a gyenge szélütés, mely fél szemét bénítja meg. Aznap még koncertre megy. Másnap elhatalmasodik a baloldali bénulás, majd az eszméletvesztés is beáll. Korányi Sándor professzor és Steiner Pál orvosok minden erőfeszítése ellenére december 28-án délelőtt 10 órakor be kell jelenteni Hegedüs elhunytát.⁶⁰

December 31-én a fővárosi Kálvin téri református templomból temetik Antal Gábor püspök gyászbeszédével, az Operaház kórusa énekel. Az Akadémia nevében Nagy Ferenc jogászprofesszor búcsúztatja. A temetésen megjelenik Wekerle Sándor miniszterelnök és a kormány számos tagja, a református püspökök, az egyesületek és intézmények vezetői, melyekben Hegedüsnek valamilyen tisztsége volt. A király is rész-

⁶⁰ A gyászjelentés szövege: „Magyarzsákodi Hegedüs Sándorné szül. ásvai Jókay Jolán maga, gyermekei Lóránt, Sándor és Rózsi férj. dr. Navratil Dezsőné, kis unokái, Jolán és Margit, valamint az összes rokonság nevében megtört szívvel jelenti, hogy szeretett drága férje, édes jó apa, illetve nagyapjuk, rokonuk magyarzsákodi Hegedüs Sándor v. b. t. t., volt magyar királyi kereskedelmi miniszter, a magyar főrendiház tagja, a dunántúli ev. ref. egyházkerület és a budapesti ev. ref. egyház főgondnoka, a vaskorona-rend nagykeresztese, a M. Tud. Akadémia rendes tagja, a Magy. Prot. Irod. Társ. elnöke, a Magy. Általános Takarékpénztár, a Magy. Jég- és Viszontbiztosító Rt. és a Magyar Telepítőbank elnöke, a Hírlapírók Nyugdíjintézetének alelnöke stb., stb. fáradhatatlanul munkás életének 60., boldog házasságának 36. évében folyó hó 28-án de. 10 órakor jobb létre szenderült. Szeretett halottunk hűlt tetemei a Baldácsy-teremben (Kálvin tér 7. sz. II. em.) fognak felravataloztatni és a Kálvin téri ref. templomban folyó hó 31-én délelőtt 10 órakor tartandó gyászszertartás után a Kerepesi út melletti temetőben nyugalomra tétetni. Budapest, 1906. évi december hó 28-án. Áldás volt élete, áldott legyen emlékezete. Testvérei: dr. Hegedüs István; Jánosi Béláné szül. Hegedüs Anna; Hegedüs Béla; léczfalvi Bodor Gézané szül. Hegedüs Ilka. Menye: Hegedüs Lórántné szül. szalóki Navratil Margit.

Veje: szalóki dr. Navratil Dezső. Sógorai: Jánosi Béla; léczfalvi Bodor Géza; iháshi Ihász Lajos; ásvai dr. Jókay Géza. Sógornői: iháshi Ihász Lajosné szül. Jókay Etelka; Hegedüs Istvánné szül. Indali Ida; Hegedüs Béláné szül. Kolosváry Boriska. Nagynénje: Várady Amália stb. stb.”

véttáviratot küld. Kolozsvár városát a Fekete Nagy Béla helyettes polgármester vezette küldöttség, az egyetemet Kossutány Ignác jogászkarri dékán és Kolosváry Sándor professzor képviseli. Mint kiderül, Kolozsváron kívül még Abrudbánya, Magyarzsákod, Szatmár és Makó is díszpolgáraként búcsúzik az államférfitől. A Kerepesi temetőben ideiglenesen a Seher–Navratil családi sírboltban helyezik el a koporsót.

Valamennyi magyar, sőt osztrák lap is megemlékezik Hegedüs haláláról. Méltatják pályafutását, pénzügyi tehetségét, jellemét, mecénási szerepét. „Igen, a százkezü ember halt meg itt, a félkezüek országában (de abban a félkezükben is a kártyát tartják), aki valamennyi kezével dolgozott, soha se pihent, mert soha el nem fáradt, egy percre meg nem állt, mindig sietett” – írja a *Vasárnapi Újság*.⁶¹ „És bár Hegedüs Sándor azok közé tartozott, akiknek nem vallhatjuk politikai irányelveit, mert ő a megsemmisült szabadelvű pártnak lelkesebb katonája volt, de azért el kell ismernünk róla, hogy tolla a sajtónak csak dicsőségére vált, munkabírása, kétségtelenül nagy tehetsége, széleskörű s gyakorlati tudása, elvűsége és jellemessége pedig még ellenfeleinek is tiszteletet parancsolt” – állapítja meg a *Kolozsvári Friss Újság*.⁶²

Hegedüs Sándor özvegyére hárult a férj végakaratainak teljesítése. Így ő értesítette Kolozsvár polgármesterét, hogy Hegedüs szülővárosának 2000 koronát hagyott, hogy azt a város jótékony és emberbaráti egyletei közt osszák szét. A Református Kollégium kapta meg tanítványa könyvtárának egy részét (ebben a Sámi Lászlótól származó könyvgyűjteményt is). A kollégium egy 20 000 koronás alapítvánnyal is gyarapodott: ennek kamatát évente a magyar történelem és a természetrajz tanára közt kellett szétosztani.

A temetést követően megemlékezésekre került sor. A Magyarországi Hírlapírók Nyugdíjintézete még 1907 szeptemberében kijárta, hogy a fővárosi VI. kerületben a Liszt Ferenc tértől a Rózsa utcáig terjedő Kemnitzer utcát Hegedüs Sándorról nevezzék el. 1908. október 1-jén a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság tartja meg emlékünnepejét, ezen Antal

⁶¹ 1907. jan. 6.

⁶² Hegedüs Sándor. *Kolozsvári Friss Újság*, 1906. dec. 29.

Géza teológiai tanár mond beszédet, melyet a *Protestáns Szemle* közöl, s különnyomatként is közzétesznek.⁶³ November 23-án versegi Nagy Ferenc olvassa fel emlékbeszédét a Magyar Tudományos Akadémia ülésén.⁶⁴ Ebben főleg Hegedüs politikusi és közgazdaságtudományi pályafutását elemzi. 1909 őszére elkészül Hegedüs síremléke a Kerepesi temető jobb oldali árkádsorában. A család Ligeti Miklós szobrászművészrel készítette el a kétszeres életnagyságú bronz mellszobrot, mely egy magas talapzaton áll. A felavatást a Magyar Hírlapírók Nyugdíjintézete szervezte október 26-án: Márkus Miksa főszerkesztő, a nyugdíjintézet elnöke és Antal Gábor református püspök mond beszédet. Mikor 1911. április 9-én a kolozsvári Református Kollégium tanár- és diákküldöttsége Budapesten jár Kovács Dezső igazgató vezetésével, felkeresik és megkoszorúzzák a síremléket, a családot a kegyeletes mozzanatnál Hegedüs Lóránt képviseli.

A kolozsvári kollégium 1913-ban megfesteti Ács Ferenc kolozsvári jó nevű portréfestővel Hegedüs arcképét, s ennek leleplezése alkalmából, június 15-én emlékünnepelet rendeznek a díszteremben. Ezen Hegedüs özvegye, még élő István öccse, valamint fiai is megjelennek. Az egyházvezetést Kenessey Béla püspök, az egyetemet Kossutány Ignác rektor képviseli. Sárkány Lajos tanár tart nagyszabású emlékbeszédet,⁶⁵ melyben felidézi Hegedüs családjának történetét, diákkorát és a kollégium iránti hálájának megnyilvánulásait. Hegedüs összesen 30 000 korona értékben tett alapítványokat a tanintézetnek.⁶⁶ Meglepő, hogy az 1912–13-as Értesítő nem az Ács, hanem a Papp Gábor portréját hozza fényképmellékletként. A városban 1914 márciusában a főispán és a polgármester támogatásával mozgalom indul egy Hegedüs-szobor felállításá-

⁶³ *Hegedüs Sándor emlékezete*. Emlékbeszéd a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság 1908. október hó 1-én tartott emlékünnepeletén. Különlenyomat a *Protestáns Szemle* 1908. évfolyam 8. füzetéből. Budapest, Hornyánszky Viktor könyvnyomda, 1908. 22 p. Ugyanez a szöveg: A Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Főiskolájának Értesítője az 1908–1909. iskolai évről. Pápa, 1909. 3–23.

⁶⁴ Nagy Ferenc: *I. m.* (l. 47. jegyzet.)

⁶⁵ Sárkány Lajos dr.: *I. m.*

⁶⁶ Kovács Dezső: *Adatok az iskolai év történetéhez*. A kolozsvári Református Kollégium Értesítője az 1912–3. iskolai évről, 166–173.

sára. A közbejövő háború a kivitelezést leveszi napirendről, de egy kis utcát – a Jókai utca és Unió utca között, az egykori városfal mentén húzódó Párizs utcát – Hegedüsről nevezik el. A berendezkedő román államhatalom 1920 decemberében Gheorghe Şincai nevét adja az utcának.

A világháborút követően csak a budapesti Református Presbitérium emlékezett meg Hegedüsről, amikor a család által adományozott portrét 1927. november 18-án leleplezték. Ekkor Ravasz László püspök mondott beszédet, melyben az ünnepeltet az őt megelőző korszak táblabíróvilágával állítja ellentétbe: „Egész életén át a számoknak az embere volt. Erkölcsi komolyság készítette őt arra, hogy keresse a realitásokat, hogy féljen az illúzióktól és az ábrándoktól, hogy a gazdasági megerősítésnek az oszlop-embere legyen, hogy materiális javakkal építse alá az országnak az egzisztenciáját. [...] Ő annak a modern magyar embernek a képe, aki újságíróból lesz államférfiúvá, és aki államférfiúi pályafutása alatt szakadatlanul megmarad írónak és megmarad publicistának. Már a táblabírói vonások eltűnnek belőle, a modern magyar tükrözött ki belőle, bizonyos európai, sőt amerikai vonásokkal”.⁶⁷

Hegedüs Sándor emléke ezután teljesen feledésbe merült. A nevét viselő budapesti utcát 1945-ben Szófia utcává keresztelték át. Kolozsvárt 1940–1945 között újra emlékeztetett rá az utcafelirat, aztán megint át kellett adnia helyét a Şincaiének.⁶⁸ Meglepetésként tűnt fel a sajtóban 2011 augusztusában, hogy Kovács László történész-diplomata egy budapesti bérház pincéjében ráakadt Hegedüs Sándor irat- és fényképhagyatékára, s hozzáfogtak feldolgozásához. Erről október 17-én a kolozsvári Református Kollégiumban tartott megemlékezésen is beszámoltak.⁶⁹

⁶⁷ *Hegedüs Sándor emléke*. Egyházi Értesítő, 1927. nov. 27.

⁶⁸ E sorok írójának nagyapja a Hegedüs Sándor utca 1907-ben épült Jókai utca felőli sarokházának volt a tulajdonosa az államosításig, úgyhogy édesanyja is ott nőtt fel. A név a családban állandóan elhangzott, de senki sem tudott többet Hegedüsről, mint hogy újságíró volt. Ezért is tűnt érdemesnek a város nagy szülötteiről készülő kötet számára ezt az életrajzot megírni.

⁶⁹ Az ott kapott kolligátumot (*Dokumentumválogatás a Magyarországi Hegedüs Sándorról, Széll Kálmán kormányának kereskedelmi miniszteréről készülő könyvhöz*. Összeállította: Kovács László) e tanulmány írásakor is felhasználtuk.
